

سنجش و تحلیل شاخص های زیست پذیری شهر مشهد از دیدگاه زائران و گردشگران (نمونه موردی: منطقه ثامن مشهد)

زهرآ پوری (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد، عضو هیئت علمی موسسه آموزش عالی بینالود مشهد، مشهد، ایران)

z.pouri@binaloud.ac.ir

محمدعلی احمدیان (دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد، مشهد، ایران، نویسنده مسئول)

ahmadian@um.ac.ir

هادی قنبرزاده دربان (دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد، مشهد، ایران)

h.qanbarzadeh@mshdiau.ac.ir

تاریخ تصویب: ۱۳۹۷/۱۰/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۷/۰۲

صص ۶۹-۴۹

چکیده

هدف مقاله پیش رو، شناسایی و سنجش شاخص های زیست پذیری منطقه ثامن به عنوان قلب مذهبی و اقتصادی شهر مشهد از دیدگاه گردشگران ساکن در این منطقه می باشد. لذا در این مطالعه به شناسایی و تحلیل شاخص های زیست-پذیری این منطقه پرداخته شد. جامعه آماری شامل دو گروه می باشد: الف) خبرگان شهرداری منطقه ثامن مشهد اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خراسان رضوی ($N=25$) جهت شناسایی شاخص های زیست پذیری و ب) گردشگران و زائران جهت بررسی عوامل مؤثر بر زیست پذیری منطقه که با استفاده از فرمول کوکران برای جامعه نامحدود، ۲۹۱ بصورت تصادفی انتخاب شدند. جهت تجزیه و تحلیل داده ها از تکنیک دلفی و معادلات ساختاری استفاده شد. نتایج نشان داد شاخص های نهایی مؤثر بر زیست پذیری منطقه مشتمل بر ۲۷ شاخص می باشد که در ۴ گروه: اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی دسته بندی شد. همچنین، شاخص های اجتماعی و فرهنگی به ترتیب از بیشترین و کمترین تأثیر بر زیست پذیری منطقه برخوردار می باشند. علاوه بر این، در میان زیرشاخص های اجتماعی، امنیت عمومی (۰/۸۹)، در میان زیرشاخص های فرهنگی، کیفیت خدمات زیارتی (۰/۸۴)، در میان زیرشاخص های اقتصادی، محل اقامت مناسب (۰/۸۷) و در میان زیرشاخص های زیست محیطی، وضعیت ترافیک (۰/۹۸) از بیشترین تأثیر بر زیست پذیری منطقه برخوردار می باشند. در نهایت راهکارهایی که در ادامه به آن اشاره خواهد شد و در جهت بهبود وضعیت زیست پذیری منطقه و افزایش تعداد روزهای اقامت زائر و گردشگر ارائه شده است.

کلیدواژه ها: زیست پذیری، برنامه ریزی شهری، گردشگری مذهبی، منطقه ثامن، مشهد.

۱. مقدمه

۱.۱. طرح مسئله

در حال حاضر برخی از شهرها به عنوان مکانی بسیار جذاب برای گردشگران تبدیل شده و بسیاری تمایل دارند که به شهرهای مختلف سفر کرده و از جذابیت‌های مختلف طبیعی و فرهنگی و تاریخی دیدن نموده و خاطره‌ای خوش را برای خود فراهم سازند (نظری و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۲۱۶). البته بسیاری از شهرها که دارای جاذبه‌های بسیار زیادی نیز می‌باشند، بنا به دلایل مختلف به محلی برای فرار گردشگران و مردم تبدیل شده‌اند. در واقع مسائل شهر و شهروندی به مهم‌ترین مسائل مؤثر بر ابعاد کمی و کیفی زندگی انسان تبدیل شده است (پارساپور و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۵۰۳). پیش از این دوره نیز شهر در مفهوم عام آن اهمیت داشت، اما در دوران معاصر این اهمیت توسط طیف وسیع‌تری از مردم و نیز طیف فراتری از متخصصان ادراک شده است. از این رو پرداختن به تئوری‌های جدید شهر که هر یک با هدف حل مشکلات شهری، بهبود وضعیت کیفی و کمی زندگی شهروندان در شهرها، ارتقاء کیفیت محیط شهر، مدیریت شهر، پیشبرد شهر به سوی مطلوب‌تر شدن و .... مطرح شده‌اند، بیش از پیش مهم است. بر این اساس زیست‌پذیری یکی از مباحث و تئوری‌های اخیر در برنامه‌ریزی شهری می‌باشد که مانند دیگر تئوری‌های نوین مثل شهر توانا، شهر خلاق، شهر پایدار، شهر تاب‌آور، ما را به سوی داشتن شهری مطلوب‌تر برای زندگی و توسعه شهری پایدار رهنمون می‌سازد (بندرآباد، ۱۳۹۰، ص. ۳). تمرکز بالای مردم در مناطق کوچک رفاه

اقتصادی، اجتماعی و محیطی را مورد تهدید قرار می‌دهد و جمعیت در حال رشد بر روی این سیستم فشار می‌آورد و اگر این خطر به طور مناسب مدیریت نشود در بلندمدت پایداری و شرایط مطلوب شهر را به خطر می‌اندازد (آزادخانی و همکاران، ۱۳۹۵). روی آوردن به موضوع کیفیت زندگی در شهرها ضروری است و همین طور می‌بایست بهداشت و رفاه مدنظر قرارگیرند تا معضلات شهرها حل شوند. زیست‌پذیری یک مفهوم کلی است که با تعدادی از مفاهیم و اصطلاحات دیگر مانند پایداری، کیفیت زندگی و کیفیت مکان و اجتماع‌های سالم در ارتباط است (خراسانی و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۷). امروزه شهرها با چالش‌های بسیاری در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی مواجه شده‌اند. در عین حال افزایش جمعیت به همراه نسبت روزافزون شهرنشینی پیامدهای زیان‌باری برای شهرها به ارمغان آورده است (قنبری و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۱۳۰). تداوم اینگونه رشد شهرنشینی با مشکلات اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست‌محیطی بحران‌آفرین و هشدار بر ناپایداری شهر می‌باشد. در این میان مشکلاتی دیگر همچون انواع آلودگی‌ها، ترافیک، مسائل و مشکلات روانی و غیره، کیفیت زندگی و به تبع آن زیست‌پذیری در شهرها را به شدت کاهش می‌دهد (غفاریان و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۴۶). بنابراین ضرورت و اهمیت بحث - پایداری و زیست‌پذیری امروزه در شهرها کاملاً نمایان است. زیست‌پذیری و توسعه پایدار مفاهیم و رویکردهایی هستند که در نهایت شهری به دور از انواع آلودگی‌ها، ترافیک، مشکلات زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی

و کالبدی را برای شهروندان به ارمغان می آورد (جعفری اسدآبادی و عزیزی، ۱۳۹۳، ص. ۱).

از طرف دیگر، شهرنشینی به عنوان دومین انقلاب در فرهنگ انسان، باعث دگرگونی در روابط متقابل انسان ها با یکدیگر شده و با افزایش جمعیت شهرنشین، بهره برداری از محیط تشدید می گردد. با وقوع رشد سریع شهرنشینی و افزایش مشکلات در زمینه مسکن، ایجاد اشتغال و درآمد، تأمین بهداشت عمومی و سلامت جسمی و روانی، افزایش مشکلات محیط زیست، از بین رفتن منابع در شهرها و افزایش دامنه هنجارهای اجتماعی در شهرها عرصه زندگی سالم بر انسان ها تنگ شده و ضرورت تلاشی همه جانبه برای نجات شهر و سالم کردن آن بیش از پیش احساس می شود (صادقو و سجاسی قیداری، ۱۳۹۲، ص. ۳). با گذشت زمان در پاسخ به بحران های موجود در شهرها نظریه ها و رویکردهای مختلفی برای خروج از این مسائل ارائه شد. یکی از این نظریه ها رویکرد شهر زیست پذیر است. به طور کلی شهر زیست پذیر شامل مجموعه متنوعی از موضوعات مختلف است که به وسیله یک سری اصول راهنما بیان می شوند: دسترسی، برابری و مشارکت که مفاهیم مربوط به زیست پذیری است بر مبنای آن ها شکل گرفته و می گیرند. امروزه درصد جمعیت شهرنشین جهان روز به روز در حال افزایش است و بهبود کیفیت زندگی در فضاهای شهری برای کاهش آثار و ابعاد روحی و روانی بسیاری از پیامدهای شهرنشینی یکی از اهداف برنامه ریزان و مدیران شهری است. در واقع شهرها به عنوان عرصه های شکل گیری و رشد مداوم فرصت ها و

تهدیدهایی به شمار می آیند که بر کیفیت زیست و نحوه تأمین نیازهای ساکنین خود تأثیر می گذارند. سکونتگاه زیست پذیر در واقع اشاره به ایجاد فضایی مناسب برای فعالیت های مختلف انسانی اعم از کار، تفریح، زندگی دارد. (صادقو و سجاسی قیداری، ۱۳۹۲، ص. ۴). هر چه شرایط، کیفیت، شاخص ها و خدمات ارائه شده با نیازهای شهروندان منطبق تر باشد، میزان زیست پذیری فضای شهری بالاتر خواهد بود. بدیهی است در شهرهای با دریافت بالای جمعیت گردشگری، توجه به امر زیست پذیری از جایگاه بالاتری برخوردار می باشد؛ زیرا این شهرها باید خدمات، زیرساخت ها، توجه به شاخص های زیست محیطی و ... برای فراهم نمودن محیط آرام و مفرح برای گردشگران و مردم محلی را فراهم نمایند (صادقو و سجاسی قیداری، ۱۳۹۳، ص. ۴).

در این میان شهر مشهد به عنوان پایتخت معنوی جهان اسلام و مهم ترین شهر گردشگرپذیر در سطح کشور مطرح می باشد و لزوم توجه به شاخص های زیست پذیری برای جلب توجه بیشتر به این شهر و نیز دریافت رتبه مناسب در شاخص های زیست محیطی و سلامتی و نیز ارائه محیطی امن و زیست پذیر برای شهروندان دائمی از جایگاه ویژه ای برخوردار می باشد. این شهر در طول سال بر طبق آخرین آمار بالای ۲۸ میلیون نفر زائر (شهرداری منطقه ثامن مشهد، ۱۳۹۴، ص. ۴) را به خود جذب می نماید که ارائه یک محیط سالم و زیست پذیر نیازمند یک مدیریت کارا، کارآمد و توجه به شاخص های مختلف و سنجش دائمی این شاخص ها از سوی نهادهای مسئول می باشد. چرا که عدم توجه

۱.۲. پیشینه پژوهش و مبانی نظری

۱.۲.۱. رویکردهای زیست‌پذیری

مفهوم زیست‌پذیری با توجه به اینکه دارای نقاط اشتراک با مفاهیمی مانند پایداری و کیفیت زندگی است، لذا دارای این قابلیت است که از رویکردهای متفاوت و متنوعی بدان نگریست و آن را مورد سنجش و ارزیابی قرارداد (حیدری و همکاران، ۱۳۹۵). در این بخش، رویکردهای موجود به این مفهوم در رشته‌های مختلف علمی و در شرایط مختلف زمانی با توجه به کنکاش در منابع مختلف موجود در ادبیات این مفهوم در حوزه‌های مختلف دانش، استخراج گردیده و مورد بررسی قرار گرفته است (رشیدی و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۱۵۶). نکته-ای که باید بدان توجه نمود این که رویکردها بر مبنای دوره زمانی طرح شدن در اینجا آمده‌اند. بدین معنی که رویکردها از قدیم به جدید ذکر شده‌اند (خراسانی و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۵۳)

۱.۲.۱. رویکرد تجربی به شهر زیست‌پذیر

میل به تعریف یک مکان خوب از طریق به بارگیری تحقیقات تجربی موجب شکل‌گیری اصطلاح زیست‌پذیری از اواخر دهه ۱۹۸۰ میلادی گردید، اگر چه این اصطلاح تا اواسط دهه ۱۹۷۰ میلادی بسیار کم مورد استفاده و توجه قرار گرفته بود. محققانی که در این حوزه در طی چند دهه گذشته دارای تحقیقاتی بوده‌اند عمدتاً دانشگاهیانی هستند که در دپارتمان‌های برنامه‌ریزی فعالیت داشته‌اند (سلطانی و همکاران، ۱۳۹۳). تأکید این محققان بر بهره‌گیری از مطالعات تجربی برای شناخت زندگی روزمره مردم جهت مفهوم‌سازی مکان زیست‌پذیر

به این شاخص‌ها شهر را به محیطی ناسالم، پر از آلودگی‌های مختلف و فرار جمعیتی و گردشگران کرده و درآمدهای ناشی از گردشگری را برای کشور و مردم محلی با چالش روبرو خواهد کرد. لذا لازم است به زیست‌پذیری شهری به خصوص در مناطق دارای ظرفیت بالای جذب گردشگر توجه شود (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۳). منطقه ثامن مشهد به عنوان یک منطقه اصلی در شهر مشهد و به دلیل قرار گرفتن در مرکز ثقل شهری، قرار داشتن بارگاه مقدس امام رضا (ع) به عنوان مهم‌ترین عامل جذب گردشگر در محدوده، وجود جمعیت ثابت بالای ۲۳ هزار نفری در محدوده، وجود هتل‌ها و مهمانسراهای متعدد، وجود بازارچه‌ها و مراکز ارائه خدمات تفریحی، سکونتی و تجاری، زمینه را برای توجه بیشتر به امر زیست‌پذیری در ابعاد و شاخص‌های محیطی، اجتماعی و اقتصادی فراهم می‌نماید. در این میان توجه به نظرات گردشگران در تبیین شاخص‌های متعدد و اثرگذار می‌تواند چشم‌انداز آینده را در زمینه زیست‌پذیری روشن و مشخص سازد. این موضوع در صورتی که به خوبی مورد بررسی قرار گیرد می‌تواند زمینه رشد گردشگری و افزایش اقتصاد محلی و ملی را فراهم نموده و ضمن حفظ زیست‌پذیری شهری آن را نیز ارتقا بخشد (رفیعی و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۹). بر این مبنا ضرورت دارد که در پژوهشی جامع به شناسایی و تحلیل شاخص‌های زیست‌پذیری این منطقه از دیدگاه گردشگران پرداخته شود.

بود (تأکید بر معیارهای عینی) (رشیدی و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۱۶۱).

۲.۱.۲. رویکرد ادراکات فردی و بهزیستی

ذهنی

این رویکرد عمدتاً بر رضایت و ارجحیت افراد جهت تعیین این موضوع که آیا مکان خاص قادر به تأمین انتظارات؛ نیازهای فردی و رضایت نسبی افراد می‌باشد (تأکید بر معیارهای ذهنی) (سقای و همکاران، ۱۳۹۳).

۲.۱.۳. رویکرد کیفیت زندگی (رویکرد

معیارهای اجتماعی برای کیفیت زندگی)

محققانی که تمایل به بهبود زیست‌پذیری در مکان دارند می‌کوشند تا رویکردهای مکان‌محور را با ارزیابی‌های کیفیت زندگی تلفیق نمایند. منظور از کیفیت زندگی شهری توجه به شاخص‌های اجتماعی، فرهنگی، محیطی و روانی در دو وجه عینی (کمی) و ذهنی (کیفی) در روند برنامه‌ریزی کیفیت زندگی شهری است. بدین معنا که علاوه بر اندازه‌گیری شاخص‌ها به صورت مشخص و عینی می‌باید ذهنیت و نوع نگاه شهروندان به این شاخص‌ها نیز مورد توجه قرار گیرد (فروغ زاد و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۱۵۸). فارغ از برنامه‌ریزی به منظور ارتقای کیفیت زندگی شهری، در عین این که مفهومی چند بعدی و میان رشته‌ای است، دارای وجوه ذهنی و عینی به صورت توأمان است؛ بنابراین صرف برنامه‌ریزی موضوعی یا موضعی بدون توجه به ارزش‌ها؛ آمل؛ نگرش‌ها و آرزوهای مردم و ذهنیت خاص آنان به این مفهوم راهگشا نخواهد بود. بدیهی است که برنامه‌ریزی به منظور ارتقای کیفیت زندگی شهری در

مراکز شهری نیازمند دستیابی به معیارها و شرایطی است که آسایش و رضایتمندی شهروندان را از طریق برآوردن نیازهای مادی و روانی آنان پاسخ گوید (حیدری، ۱۳۹۵، ص. ۱۸۹).

۲.۲.۱. پیشینه خارجی

یانگ^۱ و همکاران (۲۰۱۱) در مطالعه‌ای به بررسی عوامل مؤثر بر ماندگاری گردشگران در شهرستان یاکسینگ در استان جیانگ سو چین با استفاده از روش لاجیت ترتیبی پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که فاصله، سن، سفر گروهی، حمل و نقل، انگیزه سفر، بازدید قبلی از مقصد، محل اقامت از عوامل مؤثر بر ماندگاری گردشگران هستند. فاصله و کیفیت محل اقامت تأثیر مثبت بر ماندگاری داشته است. گردشگرانی با وسیله سفر و انگیزه گردشگری متفاوت و بازدید قبلی از مقصد، زمان ماندگاری متفاوتی داشته‌اند. همچنین در عوامل تعیین کننده ماندگاری، میان افرادی که به صورت سازمان یافته یا انفرادی و در گروه‌های سنی متفاوت هستند، تفاوت وجود دارد. کمسیس^۲ (۲۰۱۲) در تحقیقی به تعریف زیست‌پذیری در شهرها اقدام کرده است که نتایج بیانگر آن است که اگرچه تعریف زیست‌پذیری از یک اجتماع به اجتماعی دیگر متفاوت است، می‌توان از اهداف برنامه‌ریزی اجتماعی برای ایجاد معیارهای بومی زیست بهره گرفت. زیست پذیری غالباً برای تعریف ابعاد مختلف اجتماع و تجربه‌های مشترکی که آن را شکل می‌دهند به کار گرفته می‌شود. بر روی تجربه انسان از مکان تمرکز کرده و این تجارب را در

1. Yang

2. Camsys

پدیده‌های فصلی. در ادامه آنها با مطالعه میدانی نشان می‌دهند که زیر ساخت‌های موجود در مالزی و همچنین عوامل اقتصادی نظیر تولید ناخالص داخلی کشورهای مبداء، تاثیر مهمی بر جذب گردشگر در مالزی دارد.

۱. ۲. ۳. پیشینه داخلی

ایراندوست و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان شاخص زیست‌پذیری در محیط‌های شهری (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهر قم) بر اساس روشی تحلیل - توصیفی دریافتند که باید سیاست‌هایی برای تمرکززدایی فعالیت‌ها، تغییر در سیاست‌های توسعه مبتنی بر خودرو محوری، تلاش برای تثبیت ساکنان قدیمی منطقه (نوسازی، افزایش کیفیت خدمات محله) و از این قبیل موارد، اتخاذ شود تا کیفیت زندگی در این بخش از شهر بهبود یابد. محمدی و بهرامی (۱۳۹۳) در تحقیقی الگوی فضایی توسعه شهری را بر مبنای اصول شهر زیست‌پذیر با مطالعه موردی منطقه ۲۲ تهران ارائه کردند. نتایج نشان داد که برای زیست‌پذیر نمودن منطقه باید با نگاهی به الگوهای بومی، از تجارب جهانی به خوبی استفاده نموده و موارد مشابه به خوبی دریافت گردیده و بر مبنای آن به برنامه‌ریزی در راستای ایجاد یک منطقه زیست‌پذیر اقدام نمود. ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله‌ای تحت عنوان «سنجش و ارزیابی زیست‌پذیری شهری در مناطق بیست و دو گانه کلانشهر تهران» بر اساس روشی توصیفی-تحلیل و هدف کاربردی به این نتیجه دست یافته‌اند که در میان مناطق ۲۲ گانه، مناطق یک و سه شهر تهران به ترتیب با میانگین رتبه‌ای ۳۵۳٫۷۵ و ۳۰۱٫۶۵ برای بعد

ظرف زمانی و مکانی مشخص در نظر می‌گیرد. آلن^۱ و همکاران (۲۰۱۴) در مطالعه‌ای به شناسایی متغیرهای مؤثر بر ماندگاری گردشگران سالمند در اسپانیا با استفاده از روش رگرسیونی دو جمله‌ای منفی پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که عواملی نظیر سن، انگیزه سفر، آب و هوا، نوع محل اقامت، اندازه گروه (سفر انفرادی یا گروهی)، نوع سفر و فعالیت‌های انجام شده در سفر، بر مدت ماندگاری این بخش از گردشگران تأثیرگذارند. بون وان^۲ (۲۰۱۵) در طرح پژوهش خود تحت عنوان ده اصل اساسی برای شهرهای قابل زیست با تراکم بالا (مطالعه موردی سنگاپور)، ده اصل را برای شهرهای زیست‌پذیر بدین شرح معرفی می‌کند: اصل اول: برنامه‌ریزی برای بازسازی و رشد درازمدت، اصل دوم: پذیرفتن تنوع؛ اصل سوم: نزدیک کردن طبیعت به مردم، اصل چهارم: توسعه واحدهای همسایگی، اصل پنجم: ایجاد فضاهای عمومی، اصل ششم: ایجاد حمل و نقل و ساخت و ساز متناسب (پیاده محوری)، اصل هفتم: تعدیل تراکم با تنوع گزینی و مرزهای سبز، اصل هشتم: فعال نمودن فضاها برای امنیت بیشتر، اصل نهم: تقویت راه‌حل‌های نو و بومی و اصل دهم: تقویت اصل مشارکت با پیوند دولت، بخش خصوصی و شهروندان. یوثوپ^۳ و همکاران (۲۰۱۶) در مطالعه‌ای با بررسی عوامل مؤثر بر گردشگری در جزیره لانکاو مالزی، این عوامل را به چهار گروه تقسیم می‌کنند که به ترتیب عبارتست از عوامل اقتصادی، جذابیت منطقه گردشگری، زیر ساخت‌ها و

1. Alén
2. Bonvan
3. Yusup

گردشگران ملی در استان‌های ایران پرداختند. به منظور انجام این بررسی از رویکرد داده‌های تابلویی و اطلاعات ۳۱ استان کشور برای دوره ۹۳-۱۳۹۰ استفاده شد. نتایج حاصل از برآورد الگوها نشان داد که عوامل طرف عرضه (تعداد اماکن اقامتی، تعداد تخت مراکز درمانی، اعتبارات دولتی، آزاد راه‌ها) و برخی از جاذبه‌های گردشگری استان‌ها (جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی) بر تعداد گردشگران تأثیر مثبت و معنی‌دار دارند. همچنین طول اقامت گردشگران و فاصله جغرافیایی تأثیر منفی بر تعداد گردشگران دارد. این در حالی است که نتایج بدست آمده از برآورد الگوها حاکی از آن است که تأثیر عوامل عرضه بر طول اقامت گردشگر معنی‌دار نبوده، اما درآمد گردشگر و برخی از ویژگی‌های منطقه از جمله جمعیت، تعداد پزشک متخصص، تعداد دانشجوی و همچنین جاذبه‌های طبیعی مقصد گردشگری بر طول اقامت گردشگر تأثیر معنی‌دار دارند.

مرور مطالعات پیشین نشان می‌دهد که زیست‌پذیری از اهمیت انکارناپذیری برای ادامه حیات شهرنشینی انسان‌ها برخوردار بوده و در بیشتر کشورهای توسعه یافته به عنوان یک اصل راهنما در سیاست‌گذاری‌های شهری گسترش پیدا کرده است. لیکن این مسأله در ایران و ویژه کلان شهرها مورد غفلت واقع شده است. از طرف دیگر، پژوهش‌های متعددی در این زمینه صورت گرفته که در اکثر موارد مباحث را در زمینه اقتصادی و زیست‌محیطی مورد بررسی قرار داده و سایر شاخص‌ها به خصوص اجتماعی و فرهنگی مورد غفلت واقع شده است. علاوه بر این، در خصوص گردشگری زیارت و

زیست محیطی ۲۸۷,۷۵ و ۲۹۲,۸۸ برای بعد اجتماعی و ۳۳۸,۲۵ و ۲۹۴,۷۶ برای بعد اقتصادی از بیشترین زیست‌پذیری نسبت به دیگر مناطق برخوردار است. در مقابل منطقه بیست با میانگین رتبه‌ای ۲۹,۹۰ برای بعد زیست محیطی، ۳۴,۹۰ برای بعد اجتماعی و ۳۵ برای بعد اقتصادی دارای کمترین میزان زیست‌پذیری در بین مناطق ۲۲ گانه می‌باشد. به عبارتی می‌توان چنین تحلیل کرد که در بین مناطق بیست و دو گانه کلانشهر تهران استانداردهای زندگی که نشان از قابلیت زندگی بهتر و با کیفیت‌تری می‌باشد در مناطق یک و سه کلانشهر تهران وضعیت مطلوب‌تری دارند. در مقابل منطقه بیست که استانداردهای زندگی در آن حداقل می‌باشد؛ قابلیت زندگی غیر قابل قبولی را برای ساکنانش به همراه دارد. امیری و جانباز قبادی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای تحت عنوان «سنجش و ارزیابی نقش گردشگری در زیست‌پذیری اجتماعی فرهنگی مطالعه موردی شهر نور» بر اساس روشی توصیفی-تحلیلی به این نتیجه دست یافتند که از ۱۱ مولفه و ۶۴ گویه در شاخص کیفی در ابعاد اجتماعی فرهنگی که مناسب با ساختار شهر نور است انتخاب شده و همچنین نتایج بدست آمده از تحقیقات میدانی و ارزیابی شاخص‌های مذکور، بیانگر این مطلب است که بیشترین زیست‌پذیری در مراقبت‌های پزشکی با میانگین زیست‌پذیری ۲,۷۱۹ در وضعیت متوسط و در رتبه اول قرار دارد و مشارکت و همبستگی با میانگین زیست‌پذیری ۴,۲۴۶ در وضعیت متوسط و در رتبه پنجم قرار گرفته است. جانی و دنیابین (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای به بررسی عوامل موثر بر جذب و طول اقامت

استفاده از دیدگاه گردشگران در این زمینه تحقیقی مشاهده نشده است.

۲. روش‌شناسی پژوهش

۱. روش پژوهش

از نقطه نظر استنتاج، این پژوهش استقرایی می‌باشد و از این جهت که مدیران ارگان‌های مختلف مدیریت شهری مشهد بویژه شهرداری مشهد و منطقه ثامن می‌توانند از نتایج تحقیق استفاده نمایند، از نظر هدف، تحقیق حاضر کاربردی می‌باشد. از نظر روش و ماهیت این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی می‌باشد. جامعه آماری این پژوهش شامل دو گروه می‌باشد: الف) جامعه آماری جهت شناسایی شاخص‌های زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد شامل خبرگان (کارشناسان ارشد) شهرداری منطقه ثامن مشهد و اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خراسان رضوی (n= 25) می‌باشد. ب) جامعه آماری جهت بررسی تأثیر عوامل مختلف بر زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد شامل گردشگران و زائران (n= 291) می‌باشد.

همچنین برای تحقیق حاضر با توجه به ویژگی‌های جامعه آماری شیوه نمونه‌گیری تصادفی ساده برگزیده شد. علاوه بر این، در این مطالعه حجم نمونه مورد نیاز جهت توزیع پرسشنامه‌ها، با استفاده از فرمول کوکران تعیین گردید. بطوریکه جهت تعیین تعداد حجم کل مشاهدات، ابتدا یک پیش مطالعه صورت گرفت. بر این اساس بصورت تصادفی ۳۰ نفر از زائران و گردشگران ورودی به منطقه ثامن انتخاب و سپس اطلاعات مورد نیاز گردآوری شد.

پس از بررسی نتایج این پیش مطالعه، واریانس صفت مورد بررسی محاسبه و بر این اساس با استفاده از رابطه کوکران و در نظر گرفتن دقت احتمالی مطلوب (۰/۱)، تعداد حجم کل نمونه (n=۲۹۱) بصورت زیر تعیین شده و باقیمانده نمونه مورد نیاز انتخاب، و اطلاعات مورد نیاز گردآوری گردید:

$$n \cong \frac{(1.96)^2 \cdot (0.759)^2}{(0.1)^2} \mid 291$$

۲. متغیرها و شاخص‌های پژوهش

در این بخش، ابتدا شاخص‌های زیست‌پذیری با تکنیک دلفی شناسایی شده و سپس با استفاده از مدل‌یابی معادلات ساختاری به بررسی تأثیر عوامل شناسایی شده بر زیست‌پذیری منطقه ثامن پرداخته شد. جهت شناسایی شاخص‌های زیست‌پذیری ابتدا کلیه شاخص‌ها با مرور مطالعات پیشین فهرست شد (فاز ۱ دلفی). سپس مرتبط بودن شاخص‌های بررسی شده تعیین شد (فاز ۲ دلفی). در نهایت، شدت تأثیر هر یک از شاخص‌ها بر زیست‌پذیری منطقه تعیین شد (فاز ۳ دلفی). جدول زیر نتایج تکنیک دلفی را نشان می‌دهد:

جدول ۱. فهرست شاخص های زیست پذیری منطقه ثامن مشهد از دیدگاه گردشگران

میانگین امتیاز	ارتباط (درصد)		منابع	شاخص ها
	×	−		
۳/۲۰	۲۴	۷۶	ثاربی (۲۰۰۳)، لیتمن (۲۰۰۴)، برنامه رشد هوشمند شهری اتاوا (۲۰۰۴) دولت نیوزلند (۲۰۰۴)، مؤسسه حمل و نقل ویکتوریا (۲۰۰۶)، هاوولی و همکاران (۲۰۰۹)، لولبی و همکاران (۲۰۱۰)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)	کیفیت مراکز تفریحی
۳/۱۲	۳۲	۶۸	ویلر (۲۰۰۱)، ساوتورث (۲۰۰۳)، لیتمن (۲۰۰۴)، باسللاس (۲۰۰۴)، برنامه رشد هوشمند شهری اتاوا (۲۰۰۴)، لینگ و ین (۲۰۰۹)، دپارتمان حمل و نقل آمریکا (۲۰۱۰)	کیفیت مراکز تاریخی
۳/۳۶	۱۲	۸۸	پروژه ایجاد جوامع زیست پذیر در آمریکا (۲۰۰۰)، بندرآباد (۱۳۸۹)، خراسانی (۱۳۹۱)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)، حیدری و همکاران (۱۳۹۴)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)	کیفیت رستوران و غذای مناسب
۴/۲۴	۰	۱۰۰	اپلیارد (۱۹۸۱)، هنری لنارد (۱۹۹۷)، لاندردی (۲۰۰۰)، پروژه ایجاد جوامع زیست پذیر در آمریکا (۲۰۰۰)، ویلر (۲۰۰۱)، ساوتورث (۲۰۰۳)، ثاربی (۲۰۰۳)، لیتمن (۲۰۰۴)، باسللاس (۲۰۰۴)، طرح ونکوور (۲۰۰۵)، هیلن (۲۰۰۶)، مؤسسه حمل و نقل ویکتوریا (۲۰۰۶)، هاوولی و همکاران (۲۰۰۹)، دپارتمان حمل و نقل آمریکا (۲۰۱۰)، لولبی و همکاران (۲۰۱۰)، بندر آباد (۱۳۹۰)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)	امنیت عمومی
۴/۰۸	۴	۹۶	تاونسند (۱۹۹۹)، پروژه ایجاد جوامع زیست پذیر در آمریکا (۲۰۰۰)، طرح ونکوور (۲۰۰۵) لولبی و همکاران (۲۰۱۰)، خراسانی (۱۳۹۱)	دسترسی به پلیس
۴/۱۶	۰	۱۰۰	دوהל (۱۹۸۴)، آموتا (۱۹۹۸)، ویلر (۲۰۰۱)، ساوتورث (۲۰۰۳)، ثاربی (۲۰۰۳)، هیلن (۲۰۰۶)، لینگ و ین (۲۰۰۹)، هاوولی و همکاران (۲۰۰۹)، لولبی و همکاران (۲۰۱۰)	محل اقامت مناسب
۴/۰۰	۴	۹۶	اپلیارد (۱۹۸۱)، دوهل (۱۹۸۴)، ویلر (۲۰۰۱)، ساوتورث (۲۰۰۳)، ثاربی (۲۰۰۳)، لیتمن (۲۰۰۴)، باسللاس (۲۰۰۴)، برنامه رشد هوشمند شهری اتاوا (۲۰۰۴)، طرح ونکوور (۲۰۰۵)، مؤسسه حمل و نقل ویکتوریا (۲۰۰۶)، هاوولی و همکاران (۲۰۰۹)، دپارتمان حمل و نقل آمریکا (۲۰۱۰)، لولبی و همکاران (۲۰۱۰)، بندر آباد (۱۳۹۰)	پاکیزگی و بهداشت محیط
۳/۸۰	۱۶	۸۴	هاوولی و همکاران (۲۰۰۹)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)، حیدری و همکاران (۱۳۹۴)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)	دسترسی به درمانگاه و بیمارستان
۳/۳۲	۲۰	۸۰	بندرآباد (۱۳۸۹)، خراسانی (۱۳۹۱)، حیدری و همکاران (۱۳۹۴)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)، محقق	دسترسی به داروخانه شبانه روزی
۳/۳۶	۱۶	۸۴	پروژه ایجاد جوامع زیست پذیر در آمریکا (۲۰۰۰)، حیدری و همکاران (۱۳۹۴)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)	دسترسی به وسایل نقلیه

میانگین امتیاز	ارتباط (درصد)		منابع	شاخص‌ها
	×	−		
۳/۲۰	۳۶	۶۴	کفرانس بین‌المللی ساخت شهرهای زیست‌پذیر (۱۹۸۵)، پروژه ایجاد جوامع زیست‌پذیر در آمریکا (۲۰۰۰)، ویلر (۲۰۰۱)، ساوتورث (۲۰۰۳)، باسلاس (۲۰۰۴)، برنامه رشد هوشمند شهری اتاوا (۲۰۰۴)، تیمر و سیمور (۲۰۰۵)، دپارتمان حمل و نقل آمریکا (۲۰۱۰)، سانگ (۲۰۱۱)، بندر آباد (۱۳۹۰)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)	کیفیت و امنیت و مسائل نقلیه
۲/۸۴	۴۰	۶۰	آموتا (۱۹۹۸)، لاندری (۲۰۰۰)، هولت - جنسن (۲۰۰۱)، ویلر (۲۰۰۱)، لیتمن (۲۰۰۴)، برنامه رشد هوشمند شهری اتاوا (۲۰۰۴)، دولت نیوزلند (۲۰۰۴)، انجمن معماران آمریکا (۲۰۰۵)، هیلن (۲۰۰۶)، مؤسسه حمل و نقل ویکتوریا (۲۰۰۶)، دپارتمان حمل و نقل آمریکا (۲۰۱۰)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)	تعامل اجتماعی و کرامت
۲/۸۸	۴۴	۵۶	پروژه فضاهای عمومی (۱۹۷۵)، کفرانس بین‌المللی ساخت شهرهای زیست‌پذیر (۱۹۸۵)، هنری لنارد (۱۹۹۷)، پروژه ایجاد جوامع زیست‌پذیر در آمریکا (۲۰۰۰)، هولت - جنسن (۲۰۰۱)، لیتمن (۲۰۰۴)، باسلاس (۲۰۰۴)، برنامه رشد هوشمند شهری اتاوا (۲۰۰۴)، دولت نیوزلند (۲۰۰۴)، انجمن معماران آمریکا (۲۰۰۵)، دپارتمان حمل و نقل آمریکا (۲۰۱۰)	میزان مشارکت شهروندان در امور منطقه‌جهت تسهیل امور گردشگر
۲/۹۶	۴۸	۵۲	آموتا (۱۹۹۸)، لاندری (۲۰۰۰)، لیتمن (۲۰۰۴)، باسلاس (۲۰۰۴)، هیلن (۲۰۰۶)، مؤسسه حمل و نقل ویکتوریا (۲۰۰۶)، دپارتمان حمل و نقل آمریکا (۲۰۱۰)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)	هویت و حس تعلق به مکان
۳/۰۰	۴۸	۵۲	حیدری و همکاران (۱۳۹۴)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)، رشیدی و همکاران (۱۳۹۵)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)	عدم تکدی‌گری
۴/۰۰	۴	۹۶	محقق	کیفیت خدمات زیارتی
۳/۲۰	۲۴	۷۶	پروژه ایجاد جوامع زیست‌پذیر در آمریکا (۲۰۰۰)، بندرآباد (۱۳۸۹)، خراسانی (۱۳۹۱)، رشیدی و همکاران (۱۳۹۵)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)	کیفیت مراکز فرهنگی
۳/۸۰	۲۰	۸۰	کفرانس بین‌المللی ساخت شهرهای زیست‌پذیر (۱۹۸۵)، آموتا (۱۹۹۸)، لاندری (۲۰۰۰)، ویلر (۲۰۰۱)، ساوتورث (۲۰۰۳)، طرح ونکوور (۲۰۰۵)، لوبی و همکاران (۲۰۱۰)، بندر آباد (۱۳۹۰)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)	کیفیت دسترسی به نیازهای روزمره
۳/۲۰	۲۸	۷۲	پروژه ایجاد جوامع زیست‌پذیر در آمریکا (۲۰۰۰)، خراسانی (۱۳۹۱)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)، حیدری و همکاران (۱۳۹۴)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)	نظارت بر قیمت‌ها
۴/۰۸	۰	۱۰۰	قنبری و همکاران (۱۳۹۵)، محقق	کیفیت و هزینه هتل‌ها و مهمانپذیرها
۳/۲۰	۲۴	۷۶	قنبری و همکاران (۱۳۹۵)، زیاری و حسینی (۱۳۹۵)، محقق	هزینه کرایه منزل شخصی

میانگین امتیاز	ارتباط (درصد)		منابع	شاخص‌ها
	×	−		
۳/۱۶	۲۸	۷۲	پروژه ایجاد جوامع زیست پذیر در آمریکا (۲۰۰۰)، بندرآباد (۱۳۸۹)، حیدری و همکاران (۱۳۹۴)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)	کمیت و کیفیت حمل و نقل عمومی
۳/۲۴	۳۲	۶۸	تاونسند (۱۹۹۹)، ساوتورث (۲۰۰۳)، ثاری (۲۰۰۳)، لیتمن (۲۰۰۴)، برنامه رشد هوشمند شهری اتاوا (۲۰۰۴)، دولت نیوزلند (۲۰۰۴)، تیمر و سیمور (۲۰۰۵)، مؤسسه حمل و نقل ویکتوریا (۲۰۰۶)، دیارتمان حمل و نقل آمریکا (۲۰۱۰)، بندر آباد (۱۳۹۰)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)	هوای پاک
۴/۰۰	۸	۹۲	هاولی و همکاران (۲۰۰۹)، حیدری و همکاران (۱۳۹۴)، رشیدی و همکاران (۱۳۹۵)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)	کیفیت آب شرب
۳/۸۰	۱۲	۸۸	پروژه ایجاد جوامع زیست پذیر در آمریکا (۲۰۰۰)، حیدری و همکاران (۱۳۹۴)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)، رشیدی و همکاران (۱۳۹۵)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)	آلودگی صوتی
۳/۲۰	۳۲	۶۸	حیدری و همکاران (۱۳۹۴)، رشیدی و همکاران (۱۳۹۵)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)	فضای پارکینگ کافی
۳/۲۴	۲۴	۷۶	سانگ (۲۰۱۱)، خراسانی (۱۳۹۱)، حیدری و همکاران (۱۳۹۴)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)	وضعیت ترافیک
۳/۰۰	۴۰	۶۰	هولت - جنسن (۲۰۰۱)، ویلر (۲۰۰۱)، ساوتورث (۲۰۰۳)، لیتمن (۲۰۰۴)، باسلاس (۲۰۰۴)، برنامه رشد هوشمند شهری اتاوا (۲۰۰۴)، انجمن معماران آمریکا (۲۰۰۵)، مؤسسه حمل و نقل ویکتوریا (۲۰۰۶)، دیارتمان حمل و نقل آمریکا (۲۰۱۰)، لولبی و همکاران (۲۰۱۰)، زیاری و حسینی (۱۳۹۵)	کیفیت چشم اندازها و فضاهای بصری
۳/۱۶	۳۲	۶۴	پروژه ایجاد جوامع زیست پذیر در آمریکا (۲۰۰۰)، بندرآباد (۱۳۸۹)، ساسان پور و همکاران (۱۳۹۴)، حیدری و همکاران (۱۳۹۴)، رشیدی و همکاران (۱۳۹۵)	کیفیت معابر و خیابان‌ها
۳/۰۴	۴۴	۵۶	اپلیارد (۱۹۸۱)، ویلر (۲۰۰۱)، دوهل (۱۹۸۴)، پروژه ایجاد جوامع زیست پذیر در آمریکا (۲۰۰۰)، ساوتورث (۲۰۰۳)، باسلاس (۲۰۰۴)، تیمر و سیمور (۲۰۰۵)، انجمن معماران آمریکا (۲۰۰۵)، دیارتمان حمل و نقل آمریکا (۲۰۱۰)، لولبی و همکاران (۲۰۱۰)، سانگ (۲۰۱۱)	کیفیت فضای سبز و پارک‌ها

مأخذ: نگارندگان

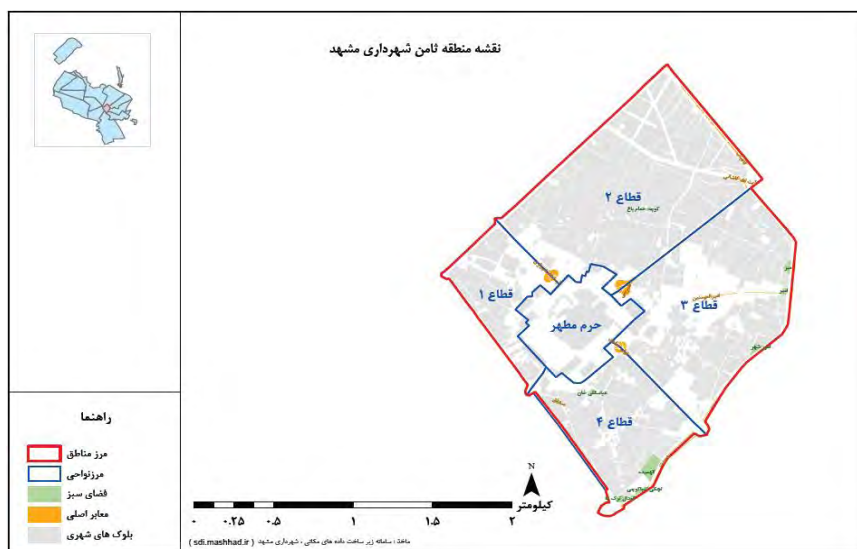
۳.۲. قلمرو جغرافیایی پژوهش

مشهد قرار گرفته و مرقد مطهر حضرت ثامن الائمه

(ع) نگیان این منطقه می‌باشد.

منطقه ثامن شهر مشهد (شکل شماره ۱) یکی از

مناطق ۱۳ گانه شهرداری مشهد بوده که در قلب شهر

شکل ۱. منطقه ثامن مشهد (نگارندگان)

۳. یافته‌های پژوهش

۳.۱. توصیف حجم نمونه

ویژگی‌های جمعیت شناختی در نمونه مورد بررسی از زائران و گردشگران نشان داد که ۵۷/۳۹٪ آنان مرد و ۴۲/۶۱٪ زن بوده، ۱۴/۰۹٪ آنان زیر ۲۹ سال، ۴۷/۴۲٪ بین ۳۰ تا ۴۹، ۲۸/۵۲٪ بین ۵۰ تا ۶۹ و ۹/۹۷٪ بیش از ۷۰ سال بوده، ۴/۴۷٪ آنان بی سواد، ۱۲/۳۷٪ دیپلم و زیر دیپلم، ۱۹/۵۹٪ فوق دیپلم، ۴۳/۹۹٪ لیسانس، ۱۳/۴۰٪ فوق لیسانس و ۶/۱۹٪ دکتری بوده، ۳۹/۸۶٪ آنان دارای شغل آزاد، ۲۴/۴۰٪ دارای شغل دولتی، ۱۱/۰۰٪ محصل یا دانشجوی و ۲۴/۷۴٪ بیکار یا خانه‌دار می‌باشند. همچنین، ۷۰/۱۰٪ آنان دارای انگیزه زیارت، ۴/۸۱٪ دارای انگیزه تجارت، ۵/۸۴٪ دارای انگیزه انجام امور اداری، ۲/۴۱٪ دارای انگیزه تفریح، ۷/۹۰٪ دارای انگیزه دیدار بستگان و آشنایان و ۸/۹۳٪ دارای انگیزه درمان می‌باشند. از طرف دیگر، ۴۱/۵۸٪ آنان در هتل، ۲۲/۳۴٪

در هتل آپارتمان، ۱۷/۵۳٪ در هتل مهمانسرا، ۷/۹۰٪ در منزل شخصی اجاره‌ای، ۶/۵۳٪ در منزل اقوام و آشنایان و ۴/۱۲٪ در حسینیه‌ها اقامت داشته‌اند. در نهایت، ۹/۹۷٪ آنان کمتر از ۳ روز، ۴۹/۱۴٪ آنان بین ۴ تا ۷ روز، ۳۰/۲۴٪ آنان بین ۸ تا ۱۰ روز و ۱۰/۶۵٪ آنان بیش از ۱۰ روز اقامت داشته‌اند.

یافته‌های فوق نشان می‌دهد که تمامی ۳۰ شاخص فهرست شده مرتبط (تأیید مرتبط بودن توسط بیش از ۵۰٪ خبرگان) با زیست‌پذیری منطقه ثامن می‌باشند. همچنین، ۲۷ شاخص از تأثیرگذاری بیش از متوسط (میانگین امتیاز بیش از ۳) بر زیست‌پذیری منطقه برخوردار می‌باشند. بر این اساس شاخص‌های نهایی مؤثر بر زیست‌پذیری منطقه ثامن در بین مناطق ۱۳ گانه مشهد مشتمل بر ۲۷ شاخص بوده که در ۴ گروه: اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی دسته‌بندی شد.

۲.۳. بررسی وضعیت موجود زیست پذیری

منطقه ثامن مشهد

به منظور ارزیابی وضعیت موجود زیست پذیری منطقه ثامن مشهد، از نمونه مورد بررسی از گردشگران و زائران ($n=291$) خواسته شد که نظر خود را در خصوص وضعیت موجود هر یک از شاخص های زیست پذیری منطقه ثامن مشهد در

قالب طیف لیکرت پنج نقطه ای مشخص نمایند. جدول زیر نتایج ارزیابی وضعیت موجود زیست-پذیری منطقه ثامن مشهد را از دید گردشگران و زائران مورد بررسی در منطقه ثامن مشهد نشان می-دهد.

جدول ۲. بررسی وضعیت موجود شاخص های زیست پذیری منطقه ثامن مشهد

ابعاد	شاخص ها	میانگین امتیاز زیرمعیار	رتبه	میانگین امتیاز معیار
اجتماعی	کمیت و کیفیت رستوران ها و غذاخوری ها	۳,۷۶	۱۰	۴/۰۱
	کلی امنیت کلی	۴,۱۹	۴	
	امنیت در شب به هنگام زیارت	۴,۰۷	۶	
	دسترسی به پلیس	۴,۱۰	۵	
	دسترسی به درمانگاه و بیمارستان	۴,۰۳	۸	
	دسترسی به داروخانه شبانه روزی	۴,۲۴	۳	
	امنیت وسایل نقلیه	۳,۷۲	۱۱	
	امنیت پارکینگ های خودرو	۳,۹۸	۹	
فرهنگی	دسترسی به مراکز تاریخی و فرهنگی	۳,۶۸	۱۲	۳/۶۰
	عدم مزاحمت متکدیان	۳,۴۵	۱۳	
	دسترسی به حرم و سهولت زیارت	۳,۲۰	۱۶	
	کیفیت خدمات زیارتی	۴,۰۷	۷	
اقتصادی	دسترسی به نیازهای روزمره	۴,۳۵	۲	۳/۳۷
	دسترسی به وسایل نقلیه عمومی در طی روز	۳,۱۹	۱۷	
	دسترسی به وسایل نقلیه عمومی در شب	۳,۲۷	۱۴	
	نظارت بر قیمت ها	۳,۰۴	۱۸	
	قیمت سوغات تهیه شده	۳,۰۱	۱۹	
زیست محیطی	پاکیزگی و بهداشت محیط محل اقامت	۲,۹۶	۲۰	۲/۹۱
	پاکیزگی و بهداشت معابر عمومی	۲,۹۴	۲۱	
	آلودگی هوا در منطقه	۲,۶۱	۲۴	
	بهداشت آب شرب	۳,۲۵	۱۵	
	آلودگی صوتی	۲,۶۶	۲۳	
	روشنایی شب در معابر عمومی	۴,۳۷	۱	

ابعاد	شاخص ها	میانگین امتیاز زیرمعیار	رتبه	میانگین امتیاز معیار
	چشم اندازها و فضاهای سبز شهری	۲,۶۷	۲۲	
	پارک ها و فضای بازی کودکان	۲,۶۰	۲۵	
	دسترسی به مکان پارک خودروی شخصی	۲,۵۳	۲۶	
	ترافیک معابر	۲,۴۸	۲۷	

مأخذ: یافته‌های تحقیق

دارای بیشترین و وضعیت ترافیک معابر دارای کمترین امتیاز می‌باشند.

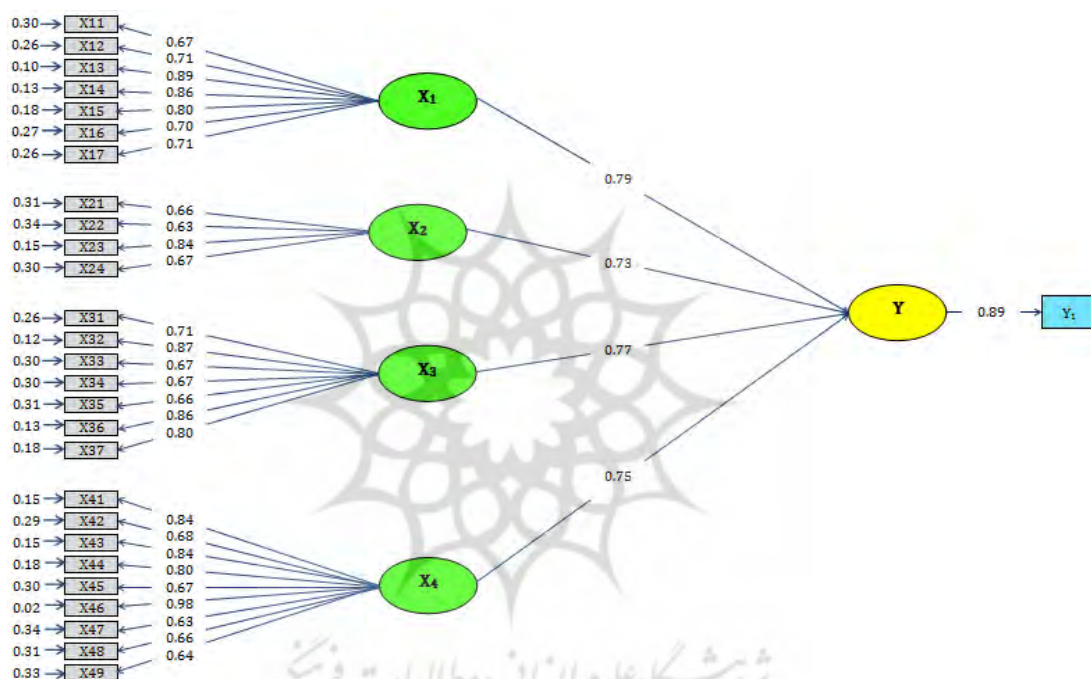
۳.۳. سنجش زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد

روش الگویابی معادلات ساختاری به تعداد زیاد متغیرهای مشاهده شده (نشانگرها) حساسیت زیادی داشته و از روش‌های مختلفی برای کاهش آنها استفاده می‌شود. یکی از روش‌ها، تلفیق گویه‌ها می‌باشد. با وجود این شرایط برای متغیرهای مطالعه از این تکنیک استفاده شده است (کلانتری، ۱۳۸۸). نتایج تحلیل عاملی تأییدی برای متغیر برون‌زای شاخص‌های اجتماعی، با انجام تحلیل عاملی تأییدی و شاخص‌های نیکویی برازش نشان داد که الگوی اندازه‌گیری ۷ نشانگر (X_{11} تا X_{17}) این متغیر برازش کاملی با داده‌های گردآوری شده برای نمونه مورد بررسی دارد. همچنین، نتایج تحلیل عاملی تأییدی برای متغیر برون‌زای شاخص‌های فرهنگی، با انجام تحلیل عاملی تأییدی و شاخص‌های نیکویی برازش نشان داد که الگوی اندازه‌گیری ۴ نشانگر (X_{21} تا X_{24}) این متغیر برازش کاملی با داده‌های گردآوری شده برای نمونه مورد بررسی دارد. علاوه بر این، نتایج تحلیل عاملی تأییدی برای متغیر برون‌زای شاخص‌های اقتصادی، با انجام تحلیل عاملی تأییدی و

بر اساس نتایج فوق در میان وضعیت موجود شاخص‌های زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد، به ترتیب، شاخص‌های اجتماعی و زیست‌محیطی دارای بیشترین و کمترین امتیاز می‌باشند. همچنین، شاخص‌های اجتماعی از وضعیت مطلوب تا بسیار مطلوب برخوردار بوده و در میان زیرشاخص‌های آن، وضعیت دسترسی به داروخانه شبانه روزی دارای بیشترین امتیاز می‌باشد. علاوه بر این، شاخص‌های فرهنگی از وضعیت متوسط تا مطلوب برخوردار بوده و در میان زیرشاخص‌های آن، وضعیت کیفیت خدمات زیارتی دارای بیشترین امتیاز می‌باشد. همچنین، شاخص‌های اقتصادی از وضعیت متوسط تا مطلوب برخوردار بوده و در میان زیرشاخص‌های آن، وضعیت دسترسی به نیازهای روزمره دارای بیشترین امتیاز می‌باشد. علاوه بر این، شاخص‌های زیست‌محیطی از وضعیت نامطلوب تا متوسط برخوردار بوده و در میان زیرشاخص‌های آن، وضعیت روشنایی شب در معابر عمومی دارای بیشترین امتیاز می‌باشد. در نهایت، در میان کلیه زیرمعیارهای زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد، زیرمعیارهای وضعیت روشنایی شب در معابر عمومی

برازش نشان داد که الگوی اندازه‌گیری ۹ نشانگر (X₄₁ تا X₄₉) این متغیر برازش کاملی با داده‌های گردآوری شده برای نمونه مورد بررسی دارد. نمودار زیر مدل اندازه‌گیری کلی پژوهش در حالت تخمین استاندارد را برای نمونه مورد بررسی نشان می‌دهد.

شاخص‌های نیکویی برازش نشان داد که الگوی اندازه‌گیری ۷ نشانگر (X₃₁ تا X₃₇) این متغیر برازش کاملی با داده‌های گردآوری شده برای نمونه مورد بررسی دارد. در نهایت، نتایج تحلیل عاملی تأییدی برای متغیر برون‌زای شاخص‌های زیست محیطی، با انجام تحلیل عاملی تأییدی و شاخص‌های نیکویی

شکل ۲. رابطه میان متغیرهای تحقیق

جدول ۳. شاخص‌های برازش مدل معادلات ساختاری

AGFI	GFI	RMSEA	P-Value	χ^2/df	آماره مقدار
۰/۹۳	۰/۹۵	۰/۰۳۱	۰/۰۰۳	۲/۷۴	

مأخذ: یافته‌های تحقیق

(AGFI) بیش از ۹۰ درصد می‌باشد. علاوه بر این شاخص RMSE که نشان دهنده ریشه میانگین مربع خطا می‌باشد نیز کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد. بنابراین، با توجه به مقادیر شاخص تناسب به دست آمده،

بطور مشابه، یافته‌های جدول فوق نشان می‌دهد که مقدار χ^2/df به عنوان معیار تناسب تطبیق و تعدیل با اندازه نمونه کمتر از ۳ می‌باشد. همچنین شاخص خوبی تناسب یا برازش (GFI) و تعدیل شده آن

مشخص می‌شود که برازش مدل معادلات ساختاری مناسب بوده و تمامی اعداد و پارامترهای مدل معنی‌دار می‌باشد.

همچنین، یافته‌های فوق نشان می‌دهد که در میان زیرشاخص‌های اجتماعی (X_1)، زیرشاخص امنیت عمومی (X_{13}) از بیشترین تأثیر بر زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد برخوردار می‌باشد. زیرا بدیهی است که اولین و مهم‌ترین شرط لازم برای زیست‌پذیری در یک منطقه، امنیت آن می‌باشد که از دید گردشگران و زائران مورد بررسی نیز، وضعیت کلی امنیت منطقه ثامن مشهد در سطح بالایی (امتیاز ۴/۱۹)

ارزیابی شده است. علاوه بر این، یافته‌های فوق نشان می‌دهد که در میان زیرشاخص‌های فرهنگی (X_2)، زیرشاخص کیفیت خدمات زیارتی (X_{23}) از بیشترین تأثیر بر زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد برخوردار می‌باشد. زیرا همانطور که یافته‌های تحقیق نشان داد، بیشترین انگیزه سفر زائران و گردشگران مورد بررسی (۷۰/۱ درصد)، زیارت بوده که از دید گردشگران و زائران مورد بررسی نیز، وضعیت کیفیت خدمات زیارتی در سطح بالایی (امتیاز ۴/۰۷) ارزیابی شده است. از طرف دیگر، یافته‌های فوق نشان می‌دهد که در میان زیرشاخص‌های اقتصادی (X_3)، زیرشاخص محل اقامت مناسب (X_{32}) از بیشترین تأثیر بر زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد برخوردار می‌باشد. زیرا بدیهی است پس از مقوله امنیت، وضعیت اقامت مناسب از اهمیت زیادی در زیست‌پذیری یک منطقه برخوردار می‌باشد. همچنین، یافته‌های فوق نشان می‌دهد که در میان زیرشاخص‌های زیست محیطی (X_4)، زیرشاخص وضعیت ترافیک

(X_{46}) از بیشترین تأثیر بر زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد برخوردار می‌باشد. زیرا وضعیت نامناسب ترافیکی، منجر به اتلاف زمان شده و سطح آرامش زائران و گردشگران را کاهش می‌دهد که از دید گردشگران و زائران مورد بررسی نیز، وضعیت ترافیک معابر منطقه ثامن مشهد در سطح نامناسبی (امتیاز ۲/۴۸) ارزیابی شده است. در نهایت، یافته‌ها نشان می‌دهد که در میان شاخص‌های اصلی زیست‌پذیری منطقه، شاخص‌های اجتماعی و شاخص‌های فرهنگی به ترتیب از بیشترین و کمترین تأثیر بر زیست‌پذیری منطقه برخوردار می‌باشند.

۴. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

در این مطالعه به شناسایی و تحلیل شاخص‌های زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد پرداخته شد. از این رو، جامعه آماری پژوهش شامل دو گروه می‌باشد: الف) خبرگان شهرداری منطقه ثامن مشهد و اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خراسان رضوی ($N=25$) جهت شناسایی شاخص‌های زیست‌پذیری و ب) گردشگران و زائران جهت بررسی عوامل مؤثر بر زیست‌پذیری منطقه که با استفاده از فرمول کوکران برای جامعه نامحدود، ۲۹۱ زائر و گردشگر بصورت تصادفی انتخاب شد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از تکنیک دلفی و معادلات ساختاری استفاده شد. نتایج تکنیک دلفی جهت شناسایی شاخص‌های زیست‌پذیری منطقه نشان داد که تمامی ۳۰ شاخص فهرست شده مرتبط با زیست‌پذیری منطقه می‌باشند. همچنین، در میان ۳۰ شاخص مرتبط، ۲۷ شاخص از تأثیرگذاری بیشتر از متوسط بر

زیست‌پذیری منطقه برخوردار می‌باشند. بر این اساس شاخص‌های نهایی مؤثر بر زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد مشتمل بر ۲۷ شاخص بوده که در ۴ گروه: شاخص‌های اجتماعی، شاخص‌های فرهنگی، شاخص‌های اقتصادی و زیست‌محیطی دسته‌بندی شد. نتایج بررسی وضعیت موجود شاخص‌های زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد نشان داد که در میان وضعیت موجود شاخص‌های زیست‌پذیری منطقه، به ترتیب، شاخص‌های اجتماعی و زیست‌محیطی دارای بیشترین و کمترین امتیاز می‌باشند. همچنین، شاخص‌های اجتماعی از وضعیت مطلوب تا بسیار مطلوب برخوردار بوده و در میان زیرشاخص‌های آن، وضعیت دسترسی به داروخانه شبانه روزی دارای بیشترین امتیاز می‌باشد. علاوه بر این، شاخص‌های فرهنگی از وضعیت متوسط تا مطلوب برخوردار بوده و در میان زیرشاخص‌های آن، وضعیت کیفیت خدمات زیارتی دارای بیشترین امتیاز می‌باشد. شاخص‌های اقتصادی از وضعیت متوسط تا مطلوب برخوردار بوده و در میان زیرشاخص‌های آن، وضعیت دسترسی به نیازهای روزمره دارای بیشترین امتیاز می‌باشد. شاخص‌های زیست‌محیطی از وضعیت نامطلوب تا متوسط برخوردار بوده و در میان زیرشاخص‌های آن، وضعیت دسترسی به نیازهای روزمره دارای بیشترین امتیاز می‌باشد. شاخص‌های زیست‌محیطی از وضعیت نامطلوب تا متوسط برخوردار بوده و در میان زیرشاخص‌های آن، وضعیت روشنایی شب در معابر عمومی دارای بیشترین امتیاز می‌باشد. در نهایت، در میان کلیه زیرمعیارهای زیست‌پذیری منطقه، زیرمعیارهای وضعیت روشنایی شب در معابر عمومی دارای بیشترین و وضعیت ترافیک معابر دارای کمترین امتیاز می‌باشند.

یافته‌های معادلات ساختاری نشان داد در میان زیرشاخص‌های اجتماعی، امنیت عمومی از بیشترین تأثیر (۰/۸۹) بر زیست‌پذیری منطقه برخوردار می‌باشد. زیرا اولین و مهمترین شرط لازم برای زیست‌پذیری در یک منطقه، امنیت آن می‌باشد که از دید گردشگران و زائران مورد بررسی نیز، وضعیت کلی امنیت منطقه در سطح بالایی ارزیابی شده است. علاوه بر این، در میان زیرشاخص‌های فرهنگی، کیفیت خدمات زیارتی از بیشترین تأثیر (۰/۸۷) بر زیست‌پذیری منطقه برخوردار می‌باشد. زیرا همانطور که یافته‌های تحقیق نشان داد، بیشترین انگیزه سفر زائران و گردشگران مورد بررسی، زیارت بوده که از دید آنان نیز، وضعیت کیفیت خدمات زیارتی در سطح بالایی ارزیابی شده است. از طرف دیگر، در میان زیرشاخص‌های اقتصادی، محل اقامت مناسب از بیشترین تأثیر (۰/۸۷) بر زیست‌پذیری منطقه برخوردار می‌باشد. زیرا بدهی است پس از مقوله امنیت، وضعیت اقامت مناسب از اهمیت زیادی در زیست‌پذیری یک منطقه برخوردار می‌باشد. همچنین، در میان زیرشاخص‌های زیست‌محیطی، وضعیت ترافیک از بیشترین تأثیر (۰/۹۸) بر زیست‌پذیری منطقه برخوردار می‌باشد. زیرا وضعیت نامناسب ترافیکی، منجر به اتلاف زمان شده و سطح آرامش زائران و گردشگران را کاهش می‌دهد که از دید گردشگران و زائران مورد بررسی نیز، وضعیت ترافیک معابر منطقه در سطح نامناسبی ارزیابی شده است. در نهایت، در میان شاخص‌های اصلی زیست‌پذیری منطقه، شاخص‌های اجتماعی و شاخص‌های فرهنگی به ترتیب از بیشترین (۰/۷۹) و کمترین

(۰/۳۳) تأثیر بر زیست‌پذیری منطقه برخوردار می‌باشند.

از آنجاکه نتایج تحقیق نشان داد که زیرشاخص ترافیک معابر از نامطلوب‌ترین وضعیت در میان زیرشاخص‌های مختلف زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد برخوردار می‌باشد، به مسئولان و برنامه‌ریزان این منطقه پیشنهاد می‌شود، در محدوده حرم مطهر بویژه در فصل تابستان تنها اجازه عبور و مرور وسایل نقلیه عمومی و تاکسی‌ها را داده و زمینه برای استفاده زائران و گردشگران از وسایل نقلیه پاک نظیر دوچرخه را فراهم آورند.

از آنجاکه نتایج تحقیق نشان داد که زیرشاخص دسترسی به مکان پارک خودروی شخصی از وضعیت نامطلوبی در میان زیرشاخص‌های مختلف زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد برخوردار می‌باشد، به مسئولان و برنامه‌ریزان این منطقه شهری پیشنهاد می‌شود، پس از مدنظر قرار دادن پیشنهاد اول، در شعاع دورتری از هسته اصلی منطقه (محدوده حرم مطهر) با توجه به امکان سنجی و نیازسنجی‌های مربوطه، پارکینگ‌های مختلفی جهت پارک خودروی شخصی زائران و گردشگران تعبیه نمایند.

از آنجاکه نتایج تحقیق نشان داد که زیرشاخص پارک‌ها و فضای بازی کودکان از وضعیت نامطلوبی در میان زیرشاخص‌های مختلف زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد برخوردار می‌باشد، به مسئولان و برنامه‌ریزان این منطقه شهری پیشنهاد می‌شود، تنها تمرکز خود را به توسعه هتل‌ها و مراکز تجاری در منطقه متمرکز نکرده و در شعاع دورتری از هسته اصلی منطقه (محدوده حرم مطهر) با توجه به امکان‌سنجی و

نیازسنجی‌های مربوطه، فضاهای متنوعی جهت برخورداری سالمندان و کودکان از پارک‌ها و فضاهای ورزشی در نظر بگیرند.

از آنجاکه نتایج تحقیق نشان داد که زیرشاخص آلودگی هوا در منطقه از وضعیت نامطلوبی در میان زیرشاخص‌های مختلف زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد برخوردار می‌باشد، به مسئولان و برنامه‌ریزان این منطقه شهری پیشنهاد می‌شود، در کوتاه مدت تنها اجازه عبور و مرور وسایل نقلیه عمومی و تاکسی‌ها را داده، در بلندمدت تنها از وسایل عمومی برقی در منطقه استفاده کرده، درختکاری را در منطقه توسعه داده و زمینه برای استفاده زائران و گردشگران از وسایل پاک دیگر نظیر دوچرخه‌های برقی را فراهم آورند.

از آنجاکه نتایج تحقیق نشان داد که زیرشاخص آلودگی صوتی در منطقه از وضعیت نامطلوبی در میان زیرشاخص‌های زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد برخوردار می‌باشد، به مسئولان و برنامه‌ریزان این منطقه پیشنهاد می‌شود، با کمک راهنمایی و رانندگی، همانند شهر کیش، بوق زدن خودروها را ممنوع اعلام کنند.

از آنجاکه نتایج تحقیق نشان داد که زیرشاخص‌های وضعیت پاکیزگی و بهداشت معابر عمومی و وضعیت پاکیزگی و بهداشت محیط محل اقامت از وضعیت مناسبی در میان زیرشاخص‌های مختلف زیست‌پذیری منطقه ثامن مشهد برخوردار نمی‌باشند، به مسئولان و برنامه‌ریزان این منطقه شهری پیشنهاد می‌شود، نظارت بیشتر و دقیق‌تری بر بهداشت معابر، هتل‌ها، مهمانپذیرها و مسافرخانه‌ها داشته باشند.

از آنجاکه نتایج تحقیق نشان داد که زیرشاخص - های قیمت سوغات تهیه شده و نظارت بر قیمت ها از وضعیت مناسبی در میان زیرشاخص های مختلف زیست پذیری منطقه ثامن مشهد برخوردار نمی باشند، به مسئولان و برنامه ریزان این منطقه شهری پیشنهاد می شود، با کمک تعزیرات، نظارت دقیق تری بر قیمت ها داشته باشند.

کتاب نامه

۱. آزادخانی، پاکزاد. محمدزاده، ژیلدا. تیموری، سرور. سرابی، محمد. (۱۳۹۵)، بررسی اثرات زیست محیطی توسعه گردشگری شهری از دیدگاه شهروندان مطالعه موردی شهرایلام، دومین کنفرانس بین المللی یافته های نوین پژوهشی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری، تهران، کنفدراسیون بین المللی مخترعان جهان (IFIA)، دانشگاه جامع علمی کاربردی.
۲. امیری، دنیا. جانباز قبادی، غلامرضا. (۱۳۹۵)، سنجش و ارزیابی نقش گردشگری در زیست پذیری اجتماعی فرهنگی مطالعه موردی شهر نور، سومین کنفرانس بین المللی علوم و مهندسی، استانبول- کشور ترکیه.
۳. ایراندوست، کیومرث. عیسی لو، علی اصغر. شاهمرادی، بهزاد. (۱۳۹۴)، شاخص زیست پذیری در محیط های شهری (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهر مقدس قم، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، ۴ (۱۳).
۴. بندرآباد، علیرضا. (۱۳۹۰)، شهر زیست پذیر، از مبانی تا معانی، تهران، انتشارات آذرخش.
۵. پارساپور، سارا. رفیعی، هادی. رهنما، علی. (۱۳۹۵)، بررسی عوامل اقتصادی و دموگرافیک مؤثر بر تمایل به خرید زائران و گردشگران از بازار (مطالعه موردی: بازار سنتی رضا (ع) و بازار مدرن الماس شرق در شهر مشهد)، اولین همایش بین المللی اقتصاد شهری (با رویکرد اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل): ۵۱۲-۵۰۲.
۶. جانی، سیاوش. دنیابین، فهیمه. (۱۳۹۶)، بررسی عوامل مؤثر بر تعداد و طول اقامت گردشگران ملی: مطالعه بین استانی، برنامه ریزی و توسعه گردشگری، ۶(۲۲): ۵۳-۳۰.
۷. جعفری اسدآبادی، حمزه. عزیز، اصغر. (۱۳۹۳)، زیست پذیری و توسعه پایدار ضرورتی برای شهرهای امروزی، کنفرانس ملی معماری و منظر شهری پایدار، مؤسسه بین المللی مطالعات معماری و شهرسازی مهرآز شهر.
۸. حیدری، تقی. (۱۳۹۵)، تحلیل زیست پذیری بافت های فرسوده شهری (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهر زنجان)، رساله دکتری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی.
۹. خراسانی، محمدامین. (۱۳۹۱)، تبیین زیست پذیری روستاهای پیرامون شهری با رویکرد کیفیت زندگی: مطالعه موردی شهرستان ورامین، رساله دکتری به راهنمایی دکتر محمدرضا رضوانی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران.
۱۰. رشیدی ابراهیم حصار، اصغر. موعده، علی. تولایی، سیمین. موسوی، میرنجف. (۱۳۹۵)، تحلیل فضایی منطقه کلانشهری تبریز با رویکرد زیست پذیری، فضای جغرافیایی، ۱۶(۵۴): ۱۷۶-۱۵۵.
۱۱. رفیعی، هادی. پارساپور، سارا. رهنما، علی. (۱۳۹۵)، عوامل اقتصادی اجتماعی مؤثر بر ماندگاری گردشگران داخلی (مورد مطالعه: شهر مشهد)، دوفصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری: ۴(۷): ۳۵-۸.

۱۲. ساسان پور، فرزانه. تولایی، سیمین. جعفری اسدآبادی، حمزه. (۱۳۹۴)، سنجش و ارزیابی زیست پذیری شهری در مناطق بیست و دو گانه کلانشهر تهران، ۵(۱۸): ۲۷-۴۲.
۱۳. سلطانی، علی. دشتی، علی. بابایی، احسان. قضایی، محمد. (۱۳۹۳)، ارزیابی کیفیت خدمات گردشگری مذهبی کلانشهر مشهد از دیدگاه گردشگران، معماری و شهرسازی آرمان شهر، ۱۳: ۳۳۳-۳۴۲.
۱۴. سلیمانی مهرنجانی، محمد. تولایی، سیمین. رفیعیان، مجتبی. زنگانه، احمد. خزاعی نژاد، فروغ. (۱۳۹۵)، زیست پذیری شهری: مفهوم، اصول، ابعاد و شاخص ها، پژوهش های جغرافیای برنامہ ریزی شهری، ۴(۱): ۲۷-۵۰.
۱۵. سقایی، مهدی. خواجوی، محمد. اسلامی، علیرضا. (۱۳۹۳)، واکاوی ضریب ماندگاری پایین گردشگران در استان گلستان با تأکید بر گردشگران عبوری، اولین همایش بین المللی علمی راهبردی توسعه گردشگری جمهوری اسلامی ایران، چالش ها و چشم اندازها، مشهد مقدس.
۱۶. صادقلو، طاهره. سجاسی قیداری، حمدا... (۱۳۹۳)، بررسی رابطه‌ی زیست‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی بر تاب‌آوری روستائیان در برابر مخاطرات طبیعی نواحی روستایی دهستان مراوه‌تپه و پالیزان، مدیریت بحران، ۶: ۳۷-۴۴.
۱۷. غفاریان بهرمان، محمد. پریزادی، طاهر. شماعتی، علی. خطیبی زاده، محمدرضا. شهسوار، امین. (۱۳۹۵)، تحلیل فضایی زیست پذیری محلات شهری مورد مطالعه: منطقه ۱۸ تهران، پژوهش های محیط زیست، ۷(۱۴): ۴۵-۵۸.
۱۸. فروغ زاد، سیمین، شریعتی مزینانی، سعید. دانایی سیج، مجید. (۱۳۹۱)، تحلیل جامعه شناختی مدت اقامت زائران ایرانی در شهر مشهد، مطالعات اجتماعی ایران، ۶(۳ و ۴): ۱۷۹-۱۵۷.
۱۹. قنبری، محمد. اجزاء شکوهی، محمد. رهنما، محمدرحیم، خوارزمی، امیدعلی. (۱۳۹۵)، تحلیلی بر زیست پذیری شهری با تأکید بر شاخص امنیت و پایداری (مطالعه موردی: کلانشهر مشهد)، مجله پژوهش های جغرافیای سیاسی، ۳(۱): ۱۵۴-۱۲۹.
۲۰. کلانتری، خلیل. (۱۳۸۸)، مدل‌یابی معادله ساختاری در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی. تهران: انتشارات فرهنگ صبا. چاپ اول.
۲۱. محمدی، محمد. بهرامی، صدیقه. (۱۳۹۳)، ارائه الگوی فضایی توسعه شهری بر مبنای اصول شهر زیست پذیر (نمونه موردی: منطقه ۲۲ تهران)، کنفرانس ملی معماری و منظر شهری پایدار، مشهد، مؤسسه بین المللی مطالعات معماری و شهرسازی مهراز شهر.
۲۲. نظری، محسن. اسفیدانی، محمدرحیم. طباطبائی، سیدمهدی. (۱۳۹۶)، ارزیابی عوامل مؤثر بر جذب گردشگران بین المللی به ایران با استفاده از مدل جاذبه، تحقیقات اقتصادی، ۵۲(۱): ۲۴۳-۲۱۵.

23. Alén, E., Nicolau, J. L., Losada, N., & Domínguez, T. (2014). Determinant factors of senior tourists' length of stay, *Annals of Tourism Research*, 49, 19-32.
24. Balsas, C. J. L. (2004). Measuring the livability of an urban center, An exploratory study of key performance indicators planning. *Practice and Research*, 19(1), 101-110.
25. Radcliff, B. (2015). Politics, markets and lifesatis faction: The political economy of human happiness. *The American Political Science Review*, 95(4), 939-952.

26. Howley, P., Scotl, M., & Redmondb, D. (2009). Sustainability versus livability: An investigation of neighborhood satisfaction. *Journal of Environmental Planning and Management*, 52(6), 847-864.
27. Landry, C. (2000). Urban vitality: A new source of urban competitiveness. *Prince Claus Fund Journal*, 12, 8-13.
28. Litman, T. A. (2003). Economic value of walkability. *Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board*, 1828(1), 3-11.
29. Ottawa County Planning Commission. (2004). Ottawa county urban smart growth. *Planning and Grants Department*.
30. Southworth, M. (2003). Measuring the Livable City. *Measuring Quality in Planning: An International Review*, 29(4), 343-354.
31. Victorian Competition and Efficiency Commission. (2008). A state of liveability: An inquir in to enhancing Victoria's liveability, *Final Report*.
32. Wheeler, S. M. (2001). Livable communities: Creating safe and livable neighborhoods, towns and regions in California. *University of California at Berkeley, Institute of Urban and Regional Development, Working Paper*, 2001-2004. Retrieved from <https://escholarship.org/content/qt8xf2d6jg/qt8xf2d6jg.pdf>
33. Yang, Y., Wong, K. F., & Zhang, J. (2011). Determinants of length of stay for domestic tourists: Case study of Yixing. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 16(6), 619-633.
34. Yusup, M.F., Kanyan, A., Kasuma, J., Kamaruddin, H. and Adlin, J. (2016). Determinants of factors and the growth of tourism industry in Langkawi island, *Journal of Scientific Research and Development*, 3(2), 13-20.